

Keçmişin dərslərindən ibrət götürməli və QALIB RUHUMUZU ƏBƏDİ YAŞATMALIYIQ

2020 -ci ilədək hər il Azərbaycanlıların Soyqırımını Günü faciə qurbanlarının xatirəsini dərin kədərlə və ehtiramla yad edir, bununla bərabər, nə zamansa qalib xalq qürurunu yaşayacağımız günün də çox da uzaqda olmadığını hiss edirdik. Bu gün Azərbaycan xalqı sevincli, qürurlu günlərini yaşayır. Bununla belə, son 220 ildə xalqımızın başına gətirilən faciələrin miqyasını da unutmur. Unutmur ki, tarix bir də təkrarlanmasın. Bu məqalədə qısaca olsa da, son 220 ilin xronikasına nəzər yetirsək, indiyədək nələri itirdiyimizi xatırlayar, nələri qaytarmağın vacibliyini dərk edərək.

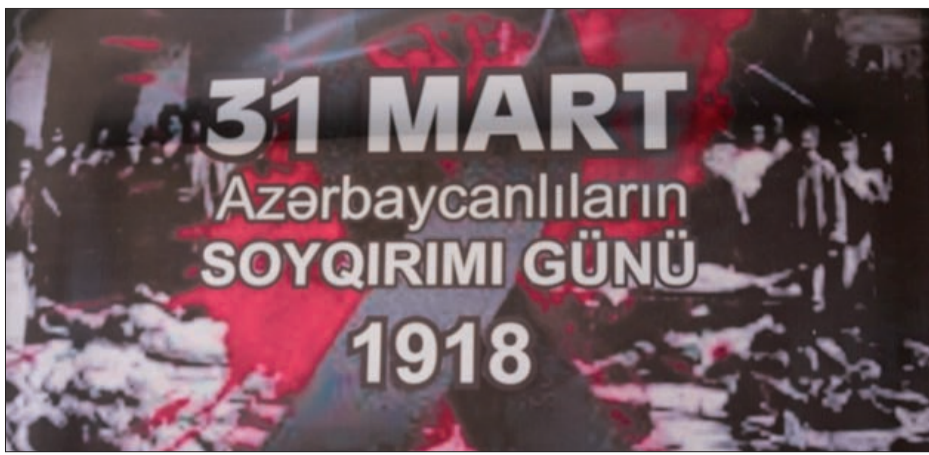
Hazırda erməni tarixçiləri də öz tarixlərinin dövrləşməsini yenidən aparırlar. Onlar 2020-ci ilədək dövrü erməni xalqının “dirçəliş və qalib” dövrü kimi, 2020-ci ildən sonrakı dövrü isə tənəzzül və erməni dövlətçiliyinin itirilməsi təhlükəsi ilə qarşılandığı dövr kimi xarakterizə edirlər.

Son 220 illik ağırlı-acılı tariximizi 7 mərhələyə bölmək olar. 2020-ci il isə yeni tariximizin yeddinci mərhələsi - Qalib mərhələsidir.

Birinci mərhələni İrəvan xanlığı ərazisində ermənilər üçün “yeni vətən” yaradılması mərhələsi adlandırmaq olar. Qərbi Azərbaycandan - indiki Ermənistan ərazisindən Azərbaycan türklərinin ilkin qaçqınlıq dövrü 1801-ci ildə Rusiyanın Şərqi Gürcüstanı ilhaq etməsi və bunun nəticəsində Şəmşədil və Loru-Pəmbək bölgələrinin rusların əlinə keçməsindən başlamışdır.

General Sisianovun komandanlığında rus ordusunun 3 yanvar 1804-cü ildə Gəncə xanlığını işğal etməsi ilə Şimali Azərbaycan xanlıqlarının bir-birinin ardınca süqutu başlandı.

1805-ci il oktyabrın 20-də Şörəyelsultanı Budaqla knyaz Sisianov Gəncədə Şörəyelin əbədi olaraq Rusiyanın tabeliyinə keçməsi haqqında sənəd imzalamışlar. Məhz bundan sonra həmin ərazidə yaşayan türklərin qaçqınlıq dövrü başlanmışdır.

1813-cü il oktyabrın 12-də Rusiya ilə İran arasında imzalanan Güllüstan müqaviləsinə əsasən, Naxçıvan və İrəvan xanlıqları istisna olmaqla, bütün Şimali Azərbaycan xanlıqları Rusiyanın tərkibinə qatılmışdır.

1827-ci il iyunun 26-da rus qoşunları Naxçıvan şəhərini, sentyabrın 20-də Sərdarabad qalasını, oktyabrın 1-də isə İrəvan qalasını ələ keçirdilər. 1828-ci il fevralın 10-da imzalanan Türkmənçay müqaviləsinə əsasən sonuncu Şimali Azərbaycan xanlıqları İrəvan və Naxçıvan xanlıqları Rusiyanın tərkibinə qatıldı. Martın 20-də I Nikolay “Erməni vilayəti”nin yaradılması haqqında fərman imzaladı. 1829-1832-ci illərdə “Erməni vilayəti”ndə keçirilən kameral siyahıyaalmanın nəticələrinə görə, İrəvan və Naxçıvan xanlıqlarının ərazisinə İran və Türkiyədən 57266 nəfər erməni (10631 ailə) köçürülmüşdür. Rusiya-İran (1826-1828), Rusiya-Türkiyə (1828-1829) müharibələri nəticəsində 359 müsəlman kəndi dağıdılmış, əhalisinin xeyli hissəsi qırılmış, qalanları isə qaçqın düşmüşdür. Həmin dövrdə “Erməni vilayəti”ndə mövcud olan 1111 yaşayış məntəqəsindən cəmi 62 kənddə (erməni kilsələrinin ətrafında) ermənilər yaşayırdılar. İrəvandan köçürülən ermənilər İrəvan xanlığının 119 kəndində, Naxçıvan xanlığının 72 kəndində, Türkiyədən köçürülən ermənilər İrəvan xanlığının 128 kəndində, Naxçıvan xanlığının 4 kəndində yerləşdirilmişdir. Ermənilər, İran ərazisindən ermənilərin köçürülməsinə rəhbərlik edən rus ordusunun erməni əsli polkovnik L. Ararevin yazdığı kimi, özlərinə Azərbaycan torpaqlarında “yeni vətən” əldə edirdilər. Nəticədə 1828-ci ildən 1830-cu ilədək Cənubi Qafqaza 40 min İran və 84 min Türkiyə erməni köçürülməsinə yerləşdirilmişdir.

← Övvəlki səh. 1

İkinci mərhələ XX əsrin ilk illərini - 1905-1906-cı illəri əhatə edir. XIX əsrin 90-cı illərində Türkiyədə baş verən erməni üsyanları nəticəsində 300 minə yaxın erməni Qafqaza köçüb gəlmiş, region qan çanağına dönmüşdü. “Daşnaksütun” və “Hnçak” partiyaları XX əsrin ilk illərində öz proqramlarında dəyişiklik edərək, fəaliyyətlərini ağırliq mərkəzini Türkiyə ərazisindən Cənubi Qafqaza keçirmişdilər.

Çar Rusiyanın hakim dairələrinin erməni-pərəst mövqeyindən istifadə edən ermənilər Cənubi Qafqazda yeni erməni dövlətinin əsasını qoymaq üçün 1905-1906-cı illərdə azərbaycanlıları yaşadıqları ərazilərdə silah gücünə etnik təmizləmə siyasəti həyata keçirməyə başladılar. Ümumiyyətlə, ermənilər 1905-1906-cı illərdə Cənubi Qafqazın 15 qəzasında (İrəvan, Naxçıvan, Şərur-Dorolyayaz, Eçmiədzin, Novo-Bəyazid, Aleksandropol, Sürməli, Şuşa, Cavanşir, Cəbrayıl, Zəngəzur, Gəncə, Qazax, Ərəş, Borçalı) və 8 şəhərdə (Bakı, İrəvan, Naxçıvan, Gümrü, Şuşa, Gəncə, Qazax, Tiflis) kütləvi qırğınlar törətmişdir. 1905-1906-cı illər qırğınları zamanı Cənubi Qafqazda 286 kənd viran edilmiş və 8 şəhər dağıntılara məruz qalmışdır. Hesablamalarımıza görə, dağıdılan kənd və şəhərlərin təqribən 200-ü azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin payına düşür. Həmin illərdə ermənilərin yeni ərazilər əldə etmək niyyətlərini silahlı müdaxilə yolu ilə həyata keçirmələri nəticəsində Cənubi Qafqazın 14 qəzasında 1,3 milyon nəfər bir-birinə düşmən kəsilərək iki cəbhəyə bölünmüşdü. 15 mindən artıq ailə (təqribən 100 min nəfər) ev-əşiyindən didərgin düşmüşdür. İnsan tələfatı 10 min nəfərdən artıq olmuşdur. Dağıntılara məruz qoyulan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin bir qismi həmin vaxtdan etibarən xarabalığa çevrilmişdir. Sırf ermənilərdən ibarət anklavlar məhz o zaman yaranmışdır.

1905-1906-cı illərdə ermənilərin törətdikləri qırğınlar XIX-XX əsrlərdə azərbaycanlıların məruz qoyulduqları soyqırım və deportasiyalar silsiləsinin ilk mərhələsidir.

Üçüncü mərhələ - 1918-1920-ci illərdə ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri qırğınlar soyqırım kimi xarakterizə edilir.

Rusiya 1917-ci il noyabr çevrilişindən sonra rus qoşunlarının tərkibində Qafqaz cəbhəsində Türkiyəyə qarşı vuruşan erməni əsgər və zabitləri əllərdə silah Cənubi Qafqaza qayırdılar. Üstəlik, ermənilərin “Qərbi Ermənistan” adlandırıldıqları Şərqi Anadolu ərazilərindən həmin dövrdə 260 minə yaxın erməni qaçqını da Cənubi Qafqaza gəlmiş, əsasən İrəvan quberniyasında özlərinə sığınacaq tapmışdı. 1918-ci ilin mart ayında erməni silahlı dəstələri təkcə İrəvan quberniyasının İrəvan qəzasında 32, Eçmiədzin qəzasında 84, Novo-Bəyazid qəzasında 7 və Sürməli qəzasında 75 kəndi - üst-üstə 198 kəndi darmadağın etmiş, həmin qəzalarda təqribən 135 min nəfər soydaşımızı soyqırıma məruz qoymuşdu. Azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə siyasəti həyata keçirən ermənilərin məqsədi İrə-

van quberniyası ərazisində “türksüz Ermənistan” dövləti yaratmaqdan ibarət idi.

1918-ci ilin mart ayından etibarən Bakı Kommunasının daşnak-böşevik silahlı qüvvələri tərəfindən əksinqilabçılarla mübarizə pərdəsi altında Bakı quberniyasının azərbaycanlılardan təmizlənməsi planı gerçəkləşdirilmişdi. Mart-aprel-may aylarında Bakıda, Şamaxıda, Qubada, Xaçmazda, Ağsuda, Kürdəmirde, Salyanda, Lənkəranda kütləvi qırğınlar törətmiş, 50 mindən artıq soydaşımız ən vəhşi üsullarla qətlə yetirilmiş, yaşayış məntəqələri dağıdılmış, mədəniyyət abidələri, məscid və qəbiristanlıqlar yerlə-yeksan edilmişdi.

1918-ci il mayın 28-də Azərbaycanın və Ermənistanın müstəqilliyi elan edilmişdir. Mayın 29-da Məşrutə Milli Şurasının iclasında İrəvanın siyasi mərkəz kimi Ermənistanla gəzəst edilmiş haqqında qərar qəbul edilmişdir.

1918-ci il iyunun 4-də Osmanlı dövləti ilə Ermənistan arasında Batumda sülh və dostluq haqqında imzalanan müqaviləyə əsasən, Ermənistan Respublikasının ərazisi təqribən 9 min kvadratkəmetr, əhalisi isə 321 min nəfər (o cümlədən 230 min erməni, 80 min müsəlman, 5 min yezidi kürdü, 6 min digər millətlər) təşkil edirdi. Bu Respublikanın ərazisinə, Basarkeçər bölgəsi istisna olmaqla Novo-Bəyazid qəzası, İrəvan qəzasının beşdə üçü, Eçmiədzin qəzasının dördü biri, Aleksandropol qəzasının dördü biri daxil idi. Batum müqaviləsinin imzalanmasından sonra İrəvan quberniyası ərazisində ev-əşiyindən didərgin düşən müsəlman qaçqınlar tədricən öz yer-yurdlarına qayıtmağa başlamışdılar.

1918-ci il oktyabrın 30-da imzalanan Mudros sənədinə əsasən, türk qoşunlarının Cənubi Qafqazdan geri çəkilməsindən sonra ermənilərin İrəvan quberniyası ərazisində azərbaycanlılara qarşı kütləvi qarət-qırğınların ikinci mərhələsi başlamışdır.

Ermənistan hökuməti Zəngəzuru azərbaycanlılardan tamamilə təmizləməklə, Paris Sülh Konfransını fakt qarşısında qoymaq, daha sonra da Qarabağı və Naxçıvanı ələ keçirməklə daşnak parlamentinin 28 may 1919-cu il tarixli “Birləşmiş Ermənistan” yaradılması haqqında qərarını reallaşdırmaq niyyətində idi. 1918-1920-ci illərdə Qarabağın dağlıq hissəsində 150-dən artıq, Zəngəzur qəzasında 217 kənd bütövlüklə dağıdılmış, əhalisinin xeyli hissəsi silahlı qüvvələri tərəfindən vəhşicəsinə öldürülmüşdü. Təkcə İrəvan quberniyasında 300-dən artıq, Qars vilayətində isə 100-ə yaxın kənd dağıdılmış, əhalisi soyqırımına məruz qoyulmuşdur. Ermənistan ərazisində azərbaycanlıların yaşadığı 130 kənd erməni silahlı dəstələri tərəfindən dağıdılmışdır. 1916-cı ildə İrəvan quberniyasında 373582 nəfər azərbaycanlı qeydə alındığı halda, 1920-ci ilin noyabrında Ermənistan SSR-də cəmi 12 min nəfər azərbaycanlı qalmışdı.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti yarandıqdan sonra, 1918-ci ilin mart hadisələrinin tədqiqi məqsədi ilə Nazirlər Şurası iyulun 15-də bu faciənin Fövqəladə İstintaat Komissiyasının yaradılması haqqında qərar qəbul etmişdi. Komissiya mart soyqırımının, ilkin mərhələdə Şamaxıdakı vəhşilikləri, İrəvan quberniyası ərazisində ermənilərin törətdikləri ağır cinayətləri araşdırırdı. Dünya ictimaiyyətinə bu həqiqətləri çatdırmaq üçün Xarici İşlər Nazirliyi nəzdində xüsusi qurum yaradıldı. 1919 və 1920-ci ilin mart ayının 31-i iki dəfə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti tərəfindən Ümummilli Matəm Günü kimi qeyd edilmişdi. Əslində bu, azərbaycanlılara qarşı yürüdülmüş soyqırım və bir əsrdən artıq davam edən torpaqlarımızın işğalı prosesinə tarixdə ilk dəfə siyasi qiymət verilmək cəhdi idi.

Yalnız 80 ildən sonra, ermənilərin XIX-XX əsrlərdə azərbaycanlılara qarşı törətdikləri soyqırım və deportasiya aksiyalarına hüquqi-siyasi qiymət vermək məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev 26 mart 1998-ci ildə “Azərbaycanlıların soyqırımı haqqında” Fərman imzalamaq və bütün soyqırım faciələrini yad etmək məqsədilə 31 mart Azərbaycanlıların Soyqırımı Günü elan edilmişdir. Həmin fərmanla Azərbaycanın XIX-XX əsrlərdə baş verən bütün faciələri torpaqlarımızın zəbti ilə müşayiət olunaraq, ermənilərin azərbaycanlılara qarşı düşmünlüyü, planlı surətdə həyata keçirdiyi soyqırım siyasətini ayrı-ayrı mərhələlərini təşkil etdiyi qeyd edilmişdir.

IV mərhələ azərbaycanlıların 1948-1953-cü illər deportasiyası adlandırılırsa da, əslində, bu, sözün həqiqi mənasında, sürgün demək idi.

İkinci dünya müharibəsinin sonlarında SSRİ Türkiyəyə qarşı ərazi iddiası irəli sürmüşdü. Ermənilərin Türkiyəyə qarşı ərazi iddiası ilə SSRİ-nin hücum etmək planları üst-üstə düşürdü. İ. Stalin Rusiya ilə Türkiyənin 1914-cü il sərəhdərlərini bərpa etmək, yəni Qars və Ərdahan vilayətlərini yenidən Türkiyədən qoparmaq istəyirdi. Lakin SSRİ-nin Türkiyədən qoparmaq istədiyi əraziləri məskunlaşdırmaq problemi qarşıya çıxmışdı. Bu məsələni xaricdən Ermənistan ərazisinə ermənilərin köçürülməsinə gətiril-

Keçmişin dərslərindən ibrət götürməli və

məsi yolu ilə həll etmək istəyirdilər.

1945-ci ilin noyabrında Ermənistan hökumətinin vəsatətini əsas götürərək SSRİ Xalq Komissarları Soveti 21 noyabr 1945-ci il tarixdə “Ermənilərin xaricdən Sovet Ermənistanına qaytması ilə əlaqədar tədbirlər haqqında” qərar qəbul etmiş və 1946-cı ilin əvvəlində 130 min erməni Ermənistanla qaydılması məsələsini Moskva qarşısında qaldırmışdı. Mircofər Bəğurov ermənilərin bu iddiasına cavab olaraq Moskvaya bildirmişdi ki, o, Şuşa istisna olmaqla, Arutyunovun tələbi ilə o şərtlə razıdır ki, Ermənistanın Özi-bəyov, Vedi, Qarabağ rayonları Azərbaycana birləşdirilsin. Bundan sonra həmin məsələ qapadılmış, əvvəzində azərbaycanlıların Ermənistandan deportasiyası məsələsi ciddiləşmişdi.

1947-ci il dekabrın 23-də SSRİ Nazirlər Soveti “Kolkoxçuların və digər azərbaycanlı əhəlinin Ermənistan SSR-dən Azərbaycan SSR-ə Kür-Araz ovalığına köçürülməsi haqqında” qərar qəbul etmişdir. Həmin qərarla Ermənistanın 22 rayonundan 100 min azərbaycanlı köçürülməsi nəzərdə tutulmuşdu. Bu qərarın icrası zamanı avtoritar-totalitar rejimin mövcud repressiya qaydaları zorakı üsullarla həyata keçirilmiş, 24 rayondakı 200-dən artıq yaşayış məntəqəsindən və İrəvan şəhərindən təqribən 100 min nəfər azərbaycanlı öz tarixi-etnik torpaqlarından deportasiya edilmişdir.

SSRİ hökumətinin azərbaycanlıların köçürülməsi haqqında verdiyi qərarlar Ermənistan hökumətinə fürsət verdi ki, İrəvan şəhəri ətrafında və Ermənistanın İran və Türkiyə ilə sərhədləri boyunca mövcud olan azərbaycanlı yaşayış məntəqələrinin əksəriyyətini yer-yurdlarından deportasiya etmək yolu ilə bərdəlik xəritədən silə bilsin.

Azərbaycan xalqına qarşı tarixi cinayət kimi qiymətləndirilən bu aksiyaya hüquqi-siyasi qiymət verilməsi və onun beynəlxalq ictimaiyyətə çatdırılması məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Heydər Əliyev 18 dekabr 1997-ci ildə “1948-1953-cü illərdə azərbaycanlıların Ermənistan SSR ərazisindəki tarixi-etnik torpaqlarından kütləvi surətdə deportasiyası haqqında” Fərman imzaladı. Həmin fərmanla SSRİ Nazirlər Sovetinin 1947-ci il 23 dekabr tarixli və 1948-ci il 10 mart tarixli qərarları Azərbaycan xalqına qarşı növbəti tarixi cinayət aktı kimi xarakterizə edilmişdir.

min 22 kənd rayonundan, 6 şəhərdən təqribən 250 min azərbaycanlı tarixi-etnik torpaqlarından vəhşicəsinə qovuldu.

Ümumiyyətlə, son 200 ildə indiki Ermənistan ərazisində iki mindən artıq azərbaycanlı yaşayış məntəqəsi müxtəlif yollarla sıyahıdan silinmiş, tarixi Azərbaycan torpaqlarında monoetnik Ermənistan dövləti yaradılmışdır.

1991-1994-cü illəri əhatə edən altıncı mərhələdə Ermənistan ordusu havadarlarının köməyi ilə Azərbaycan ərazisinin beşdə birini təqribən 30 il işğal altında saxladı.

Moskvanın Dağlıq Qarabağa xüsusi missiya ilə göndərdiyi Arkadi Volskinin rəhbərliyi altında 1989-cu il yanvarın 19-da DQMV-də yaradılan Xüsusi İdarə Komitəsi erməni separatçılarının ərazi iddialarının gerçəkləşdirilməsinə yardım edirdi. 1991-ci il sentyabrın 2-də DQMV və Azərbaycan SSR-in Şaumyan (kənd) rayonu hüdədlərində qondarma “Dağlıq Qarabağ Respublikası” elan edilmişdi. Buna cavab tədbiri kimi, 1991-ci il noyabrın 23-də Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti Dağlıq Qarabağın muxtariyyət statusunu ləğv etdi. Hərbi əməliyyatlar dövründə Ermənistan silahlı qüvvələri işğal etdikləri rayon və şəhərlərdə dinc azərbaycanlı əhali amansızlıqla qətlə yetirib, etnik təmizləmə və soyqırım həyata keçirirdi.

Keçmişin hərbi təcavüzü nəticəsində Azərbaycan Respublikasının 20 faiz ərazisi - Xankəndi şəhəri, Xocalı, Şuşa, Laçın, Xocavənd, Kəlbəcər, Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Qubadlı, Zəngilan rayonları, həmçinin Tərtər rayonunun 13, Qazax rayonunun 7, Naxçıvanın Sədərək rayonunun isə 1 kəndi Ermənistan ordusu tərəfindən işğal olunmuşdu.

Ermənistanın əsassız ərazi iddiası nəticəsində bir milyondan artıq azərbaycanlı qaçqın və məcburi köçkün vəziyyətinə düşmüşdü. 20 min nəfər hərbi əməliyyatlar dövründə həlak, 50 min nəfər əlil olmuşdu. 1988-1993-cü illərdə Qarabağda, ümumilikdə, 900 yaşayış məntəqəsi, 150 min ev, 7 min ictimai bina, 693 məktəb, 855 uşaq bağçası, 695 tibb müəssisəsi, 927 kitabxana, 44 məbəəd, 9 məscid, 473 tarixi abidə, saray və muzeylər, 40 min muzey eksponatı, 6 min sənaye və kənd təsərrüfatı müəssisəsi, 160 körpü və digər infrastruktur obyektləri dağıdılmışdır.

Beynəlxalq sülhün və təhlükəsizliyin əsas təminatçısı kimi çıxış edən BMT Təhlükəsizlik Şurası 1993-cü ildə işğalçı qüvvələrin Azərbaycan ərazisində işğal olunmuş bütün ərazilərdən dərhal, tam və qeyd-siz çıxarılmasını tələb edən 822, 853, 874 və 884 sayılı dörd qətnamə qəbul etsə də, onun reallaşdırılması üçün konkret addımlar atılmadı.

Ümummilli Lider Heydər Əliyev hakimiyyətə qayıtdıqdan sonra ölkədə hərə-mərcəliyə son qoyuldu, nizami ordu yaradıldı, 1994-cü il mayın 12-də ətrafşəksə dair razılıq əldə olundu. Azərbaycanın iqtisadiyyatını möhkəmləndirmək üçün neft müqavilələri imzalandı. Azərbaycan beynəlxalq aləmdə mövqeləri gücləndi.

Lakin münafiqənin nizamlanması məqsədilə yaradılan ATOT-in Minsk qrupu 28 il ərzində heç bir konkret addım atmadı. Ermənistan status-kvonu saxlamaq üçün danışıqlar prosesini süni surətdə uzadırdı. Ermənistan xaricdən erməni ailələrini köçürüb işğal edilən ərazilərdə yerləşdirir, onun yeraltı və yerüstü sərəvdərlərini tayırdı. Prezident İlham Əliyev münafiqənin qan tökmədən həll edilməsi, ərazimizin danışıqlar yolu ilə azad olunması üçün səbirlə danışıqlar aparırdı. Lakin havadarlarına arxalanan Ermənistan işğal etdiyi torpaqlardan çıxmaq istəmirdi. Nəhayət, 220 ağırlı-acılı illərin sonu yetişdi. Tariximizin yeni mərhələsi başlandı.

Yaranan yeni reallıq Qərbi Azərbaycandan zaman-zaman deportasiya edilən azərbaycanlıların öz tarixi vətənlərinə qayıtmaq arzusunun reallaşması üçün də hüquqi zəmin yaratmışdır. Beynəlxalq humanitar hüquq bu istəyin reallaşması üçün imkan yaradır. 1989-cu ilin dekabrında yaradılan Azərbaycan Qaçqınlar Komissiyəsi və 2022-ci ilin avqustunda yaradılan Qərbi Azərbaycan İcması tarixi-etnik torpaqlarından zaman-zaman qovulan azərbaycanlıların kompakt şəkildə öz vətənlərinə qayıtmaqları üçün mübarizə aparır, öz maddi-mədəni irsinə sahib çıxmaq istəyir, onların yer üzündən silinməsinin qarşısını almaq üçün beynəlxalq təşkilatlarla müraciətlər edir. Ermənistan hökuməti qarşısında məsələ qaldırır. İndiki Ermənistan ərazisindən qovulmuş azərbaycanlıların təhlükəsiz və ləyaqətli şəkildə, sülh yolu ilə geriyyə qayıtmalarını təmin edilməsi barədə Qayıdış Konsepsiyası təsdiq olunub.

Son iki yüz ildə dəfələrlə soyqırımlarına və deportasiyalara məruz qoyulan xalq kimi tarixi keçmişin dərslərindən ibrət götürməli və bu günün qalib ruhunun əbədi var olması üçün hər birimiz ölməmişdən gələni əsirgənməliyik.

VII mərhələ tariximizin Zəfər mərhələsidir. Son 17 il ərzində ölkə iqtisadiyyatının gücləndirilməsi, valyuta ehtiyatlarının yaradılması, ordunun müasir texnika ilə təchiz edilməsi, diplomatiya sahəsində qazanılan uğurlar Azərbaycan Ordusunun zəfər yürüşünə başlamasına sərait yaratdı. Sentyabrın 27-də növbəti erməni təxribatına cavab olaraq başlanan əks-həmlə 44 gündə Zəfər ələ başa çatdı. Dünyanın ən güclü 50 ordusu sırasına yer alan Azərbaycan Ordusu İkinci Qarabağ müharibəsində öz şücaətini və dünyanın hər tarixinə yeni səhifə yazdı. 1993-cü ildən bəri icra edilməyən BMT Təhlükəsizlik Şurasının qətnamələrini yerinə yetirdi. Ərazi bütövlüyümüzü bərpa edən Azərbaycan Ordusu qəhrəman, yenilməz, möğrur xalq olduğumuzu bir daha dünyaya nümayiş etdirdi. 44 gündə 5 şəhər, 4 qəsəbə, 300-ə yaxın yaşayış məntəqəsi, xeyli sayda strateji yüksəkliklər işğaldan azad edildi.

Noyabrın 8-də Şuşa şəhərinin işğaldan azad edilməsi müharibənin müqəddəratını həll etdi. Noyabrın 10-da Ermənistanın baş naziri kapuliyə siyasəti aqına imza atdı. Ermənistan işğalçı əraziyə bəra bəra qaldırıldı, diz çökdü. Azərbaycana qarşı 7 şərət irəli sürən, “Qarabağ Ermənistanıdır” deyən Ermənistanın baş naziri Nikol Paşinyan qeyd-siz təslimçilik aktını imzaladı. Bundan sonra Ağdam, Laçın, Kəlbəcər rayonları bir güllə atılmadan sahibinə qaytarıldı. Dövlətin ərazi bütövlüyü bərpa edildi. Dekabrın 10-da Qələbəmizin təmin edilməsində müstəsna köməyi olan Türkiyə Prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdöğənin iştirakı ilə Zəfər paradı keçirildi. Ermənistan ordusunun qənimət kimi ələ keçirilmiş hərbi texnikası nümayiş etdirildi. Bu, 100 ildən artıq müddətdə özünü “qalib və məğlubedilməz” sayan ermənilərin Azərbaycan əsgəri tərəfindən diz çökdürülməsi idi. Erməni diasporunun və ermənilərin havadarlarının məğlubiyəti idi.

Möhtərəm Prezidentimiz, Müzəffər Ali Bəşir Kəmalov İlham Əliyevin 2020-ci il dekabrın 23-də Qubadlı şəhərində olarkən ermənilərə ünvanladığı mesaj onları qalqlandırdı sığa etməlidir: “Biz erməni faşizminin başını əzdim. Bizim torpaqlarımızı erməni faşizmi bu günə saldı. Biz Ermənistan faşist dövlətinin, terror dövlətinin belini qırdıq və bu gün məcbur olub, bizim qabağımızda diz çökbək və düzgün notica çıxarmalıdır. Ermənistan cəmiyyəti düzgün notica çıxarmalıdır. Revaş hissi ilə yaşayacaqlarsa, onları axırıncı pis olacaq.”

Biz hazırda qalib xalq kimi özümüzü dünyaya tanıtdıq. Ermənistanın havadarları onu xilas edə bilmədilər. Lakin düşmənin bu məğlubiyətinə əvəzini çıxmaq üçün hər cür alçaqlıq, fitnə-fəsad əl atacağı bilməliyik. Düşməni firsət axtaracaq. Necə ki, birinci Qarabağ müharibəsində ölkəmizdə baş verən hərə-mərcəlikdən, hakimiyyət uğrunda gedən daxili çekişmələrin yaratdığı firsətdən istifadə etmişdi. Dövlətimizin başçısı-nı dediyi kimi, “Azərbaycan tarixdə heç vaxt belə parlaq Zəfər əldə etməmişdir, tarixdə heç vaxt indiki qədər güclü olmamışdır. Bizim gücümüz birləşmişdir. Biz birlik nümayiş etdirmişik, əzmkarlıq nümayiş etdirmişik, qəhrəmanlıq nümayiş etdirmişik və bunun nəticəsində dəmir yumruqla düşmənin başını əzib öz doğma torpaqlarımızı azad etmişik.”

Hazırda işğaldan azad edilmiş ərazilərimizin minalardan və digər partlayıcı qurğulardan təmizlənməsi prosesinə başlanılıb. Şuşa mədəniyyətimizin paytaxtı kimi yenidən qurulur. Keçmiş məcburi köçkünlər yenidən qurulan yaşayış məntəqələrinə geri qayıdırlar. Beynəlxalq təşkilatlar erməni vandalizminin fəsadlarını öz gözli ilə görürlər. Qurub-yaradan Azərbaycan xalqı ilə erməni vəhşiliyinin və vandalizminin fərqi oyanı görürlər.

Nazim MUSTAFA,

tarix üzrə fəlsəfə doktoru, Prezident Kitabxanasının şöbə müdiri